

ALI TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNİN KİTABXANA FONDLARININ FORMALAŞMASINDA İNNOVATİV ÜSUL VƏ METODLARIN TƏTBİQİ

(Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasının iş təcrübəsi əsasında)

Aygün Fətəliyeva

*Bakı Dövlət Universitetinin
Kitabxana resursları və
informasiya axtarış sistemləri
kafedrasının magistrantı
iska2009@mail.ru*

Xülasə: Məqalədə Ali təhsil müəssisələrinin kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsində innovativ üsul və metodların tətbiqi kompleks şəkildə şərh edilmişdir. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası fondunun yaradılması, formalasıması və istifadəsində sənəd dövriyyəsi və tədris ədəbiyyatı fondunun elektron komplektləşdirilməsi qeyd edilmişdir.

Açar sözlər: Elmi kitabxana, sənəd, fond, oxucu, elektron komplektləşdirmə, elektron resurs, innovasiya

Giriş. XXI əsrin informasiya texnologiyalarının sürətli inkişaf etdiyi bir dövrdə insan fəaliyyəti amilinin çox hissəsini bütün sahələrdə olduğu kimi kitabxana-informasiya sahəsində də avtomatlaşdırılma əvəz etdi. Vahid informasiya məkanı formalasımasında Ali təhsil müəssisələrinin Elmi kitabxanaların oxucular qarşısında daha böyük vəzifələr qoyur, kitabxanaların fondunun komplektləşdirilməsində də elektronlaşmanın tətbiqini mütləqəqqi hal kimi qiymətləndirilir. Çünkü avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemləri oxucuların qarşısında, fonda daxil edilib işlənmiş ədəbiyyatdan sərbəst nüsxə olmadıqda belə elektron kataloq vasitəsilə istifadəni təmin edir. Müasir dövrdə tədris ədəbiyyatı fondunun formalası komplektləşdirmədə yeni innovativ meylləri aşkar edir. Mədəni cəmiyyətdə müasir dövrün tələblərini nəzərə alaraq kitabxanalarда komplektləşdirilmənin həyata keçirilməsi zamanı demokratiklik prinsipinə uyğunlaşmalıdır. Innovativ üsul və metodların tətbiqi zamanı elektron komplektləşdirilmə üçün əsas tələb kitabxananın qlobal internet informasiya məkanına çıxışının olmasıdır. Daha müsbət xüsusiyyət kimi komplektləşdirilmə üçün istənilən formatda informasiya resursları ilə işləmək bacarığıdır [13, s. 7].

Əsas hissə. 1999-ci il 12 mart tarixində “Azərbaycanda Kitabxana işi haqqında Qanun”u kitabxana sahəsində verilmiş ilk qanun kimi Azərbaycan kitabxanalarının hüquqi formada qanunun bəndlərinə müvafiq olaraq idarə olunması, fəaliyyət göstərməsi, beynəlxalq təcrübədən faydalanaraq kitabxanada yenilik və innovasiyaların tətbiqi üçün zəmin yaratdı. Bundan əlavə 2000-ci ildə Heydər Əliyev tərəfindən imzalanmış “Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi” istər təhsil sisteminin istərsə də ki-

tabxana sistemində yeni bir addım olmuşdur [6, s. 9]. Qeyd etdiyimiz fərmanla Təhsil Nazirliyinin statusu atrırlımsıdır, təhsilin mövqeyində kitabxanaların möhkəmlənməsinə götərib çıxmışdır. Bundan əlavə Respublika Elmi Pedagoji Kitabxanasının da birgə təşbbüs göstərdiyi, Təhsil Nazirliyinin 08.02.2000-ci ildə verilmiş 133 nömrəli əmrinə əsasən “Əsasname” təsdiq edilmiş, respublikamızda mövcud olan bütün kitabxanalara göndərilmişdir. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasının Universitet yarandığı gündən fəaliyyət göstərməsi, hal-hazırda 21 ölkənin 49 Universitetinin Elmi kitabxanası ilə əməkdaşlıq edərək, şöbələrin fəaliyyətində yenilik və inqərasiyaya meyl edilməsi kitabxananın fəaliyyət planında nəzərə çarpacaq dərəcədə inkişafını eks etdirir.

Respublikada ilk ali təhsil ocağı olan Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası geniş bir şəbəkəyə malik kitabxana kimi, ali təhsil müəssisələrinə əsas metodik baza kimi zəngin fonda malik, geniş kütləsinə xidmət edən bir müəssisə kimi fəaliyyət göstərir. Universitet yarandığı gündən fəaliyyətə başlamış kitabxanası ilə, əvvəller çətinliklə fondu zənginləşdirilmiş, xüsusilə maddi texniki bazasının möhkəmlənməsində bir sıra çətinliklərlə üzləşmişdir.

1999-cu il 12 mart tarixində verilmiş Azərbaycan Respublikası Kitabxana İşi haqqında Qanunun 15-ci bəndinə əsasən Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası çap poliqrafiya müəssisələri və digər hüquqi şəxslər tərəfindən buraxılan çap məhsullarından 2 məcburi pulsuz nüsxə verilir. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası aşağıda adını qeyd etdiyimiz mənbələrdən fondunu komplektləşdirir:

1. Prezident tərəfindən kitabxanaya hədiyyə verilmiş kitablar
2. Prezident Aparatı tərəfindən təqdim edilmiş kitablar
3. Abunə yolu ilə kitabxanaya daxil olan ədəbiyyat
4. Hökumət, idarə və təşkilatlar tərəfindən verilən ədəbiyyat
5. Kitab mağazaları
6. Bakı Dövlət Universitetinin nəşriyyatı
7. Müxtəlif müəlliflər tərəfindən kitabxanaya hədiyyə verilən kitablar
8. Köçürmə yolu ilə fonda daxil olan ədəbiyyat
9. Poçt vasitəsilə daxil olan kitablar
10. Mubadilə yolu ilə əldə edilmiş kitablar
11. İnternet şəbəkəsi ilə əldə edilmiş sənədlər
12. Bakı Dövlət Universitetinin anbarı
13. Kitab bazasından
14. “Bilik” “Kitabsevərlər” cəmiyyəti tərəfindən kitabxanaya hədiyyə edilmiş kitablar
15. Oxular tərəfindən itirilmiş kitablara əvəz edilməsi üçün təqdim edilən kitablar
16. Puşkin kitabxanası meqaprojekti əsasında kitabxana fonduna daxil olan kitablar [7]. Qeyd etdiyimiz mənbələrdən daxil edilmiş kitablar “Komplektləşdirmə və uçot şöbəsində “kitabxanada qeydiyyata alınaraq summar

ümumi uçot kitabında qeydə alınaraq Elmi Kitabxananın fonduna daxil edilir. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasında tədris ədəbiyyatı komplektləşdirilmənin 2 formasından istifadə olunur: [8, s. 7].

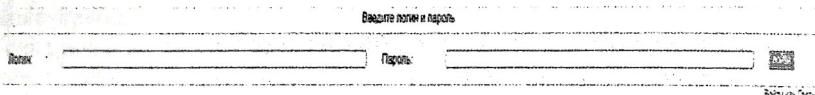
1. Tədris ədəbiyyatı fondunun ənənəvi komplektləşdirilmə
2. Tədris ədəbiyyatı fondunun elektron komplektləşdirilmə

Məqalədə əsas bəhs etdiyimiz məsələlərdən biri innovativ texnologiyalara əsaslanan proseslər olduğu üçün tədris ədəbiyyatı fondunun elektron komplektləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. 2000-ci ildən etibarən Bakı Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanasında elektron komplektləşdirmə və kataloqlaşdırma proseslərinə başlanıldı [11, s. 34]. Elektron kataloq və avtomatlaşdırma komplektləşdirilmə proseslərinin yerinə yetirilməsi kitabxananın əldə etdiyi grant və ayrılmış büdcəsi əsasında kitabxanaya yeni avadanlıqlar və avtomatlaşdırılması yerinə yetirilməsi təmin edən texniki təchizat sistemi ilə təmin edilmişdir. Bu zaman kitabxanada işçilərin də Amerika səfirləyi nəzdində Kitabxanaçılar üçün Treyning mərkəzində ixtisasartırma kurslarında və İnformasiya Mənbələri tərəfindən dəfələrlə təşkil olummuş kompüter və ingilis dili kurslarında iştirak etmişlər. Açıq Cəmiyyət Institutunun 2000-ci ildə keçirdiyi ən yaxşı “Web page” müsabiqəsində grant layihədə bir sıra qrantları udaraq, əldə edilmiş vəsait hesabına Elmi Kitabxananın komplektləşdirilməsində və kataloqlaşdırılmasında avtomatlaşdırmanın tətbiqinə sərf etmişdir [11, s. 55]. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası 2001-ci ildə yenidən “Açıq Cəmiyyət” institutunun yardımı ilə 4 program əsasında kitabxananın fondu komplektləşdirilmiş və maliyyə yardımı vasitəsilə fonda yeni ədəbiyyat daxil edilmişdir.

Bakı Dövlət Universitetinin Elektron kitabxanasının interfeys quruluşu

Bakı Dövlət Universitetinin Elektron kataloqunun interfeys quruluşu

Kitabxananın komplektləşdirilməsi və elektronlaşdırılması sahəsində əsası 1999-cu ildə qoyulmuş Kitabxanaşunaslıq kafedrası nəzdində "Kitabxanaların komputerləşdirilməsi ETL tərəfindən ilk addımlar atılmışdır. "2008-2013-cü il Respublikada Dövlət İnkışaf Programı", "Azərbaycan Respublikasında kitabxana informasiya sahəsində "2008-2013 cü ildə Dövlət İnkışaf Programı" na əsasən Elmi kitabxananın elektronlaşması bu vəzifələri həyata keçirir [2]:

1. Tələbə abonoməntinin avtomatlaşdırılması.
2. MARC SQL programı ilə işlənmiş sənədlərin İRBİS 64 programına çevirmək
3. Təmmətnli elektron kitabxananın təşkil edilməsi
4. Magistr dissertasiyalarının təmmətnli Elektron kitabxanada fondun elektron komplektləşdirilməsi ilə həyata keçirmək
5. Elmi Kitabxananın maddi texniki bazasını möhkəmləndirmək
6. Komplektləşdirilərək elektron kataloqa daxil edilmiş, yaşı 100 dən çox olan sənədləri işləyərək, "Nadir kitablar fondu"

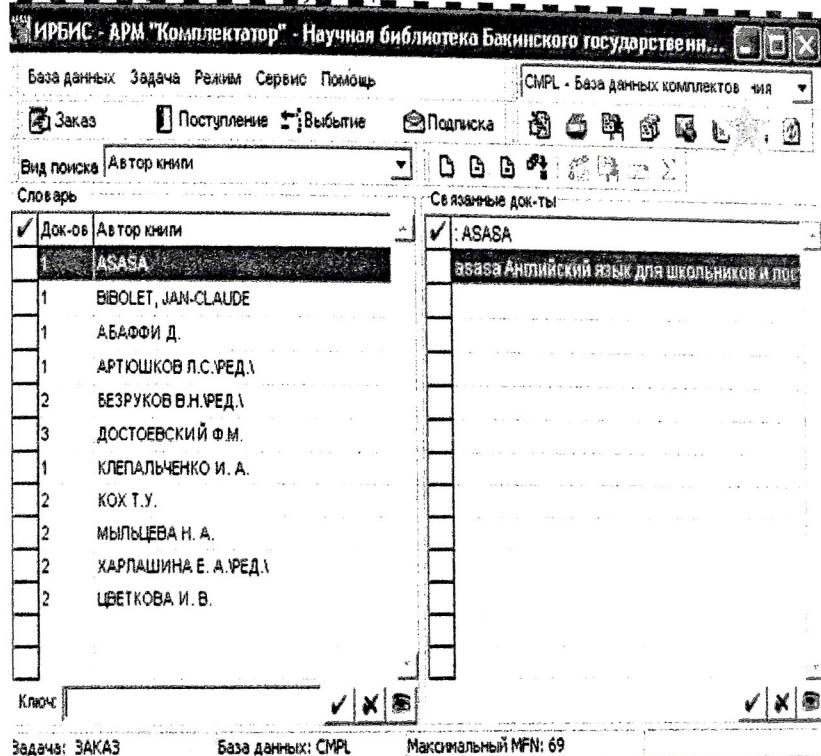
7. Elektron sənəd mübadiləsi vasitəsilə kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi zamanı yaranan çatışmazlıqları aradan qaldırılması Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasında İRBİS 64 Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İformasiya Sistemindən istifadə olunur. Bu avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemi kitabxanada bir sıra müxtəlif texnoloji prosesləri, fondda ədəbiyyat axtarışı, sifarişi, kataloqlaşdırma, komplektləşdirilmə, abonomənt və bu kimi xidmətlərin komputerləşdirilməsini yerinə yetirir. Bundan başqa kitabxanada MARC SQL 1.8 Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İformasiya Sistemi ilə işlənmiş, kitabxana fondunun uçotu, abonomənt kimi xidmətlərin komputerləşdirilməsini təmin edən sənədlər İRBİS 64 programı vasitəsilə işlənilir. İRBİS 64 Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İformasiya Sisteminin 5 avtomatlaşdırılmış işçi yeri Elmi Kitabxanada tətbiq edilir: [12, s.3].

- ✓ Kataloqlaşdırıcı Avtomatlaşdırılmış İşçi Yeri
- ✓ Komplektləşdirici Avtomatlaşdırılmış İşçi Yeri
- ✓ Oxucu Avtomatlaşdırılmış İşçi Yeri
- ✓ İnzibati Avtomatlaşdırılmış İşçi Yeri
- ✓ Kitab verilişi Avtomatlaşdırılmış İşçi Yeri

Komplektləşdirilmə prosesinin kompüterləşdirilməsi yerinə yetirilərkən əməliyyatın yerinə yetirilməsi əsas interfeys pəncərəsi əsasında həyata keçiril-

lir. Ekranda açılan interfeys pəncərt bazasından, cari vəziyyət sətrindən, lügət əlaqəli yazılar sahələri aydın şəkildə görünür.

Şəkil-1

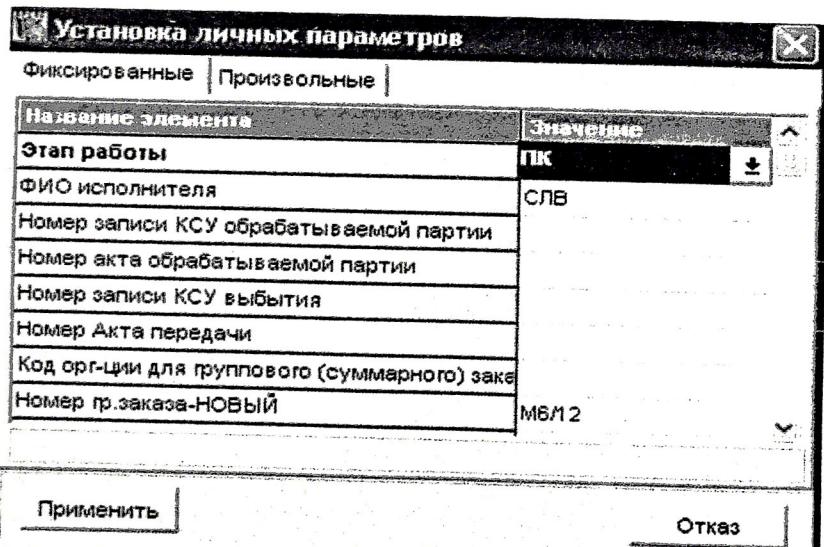

Burada Məlumatlar bazası xəttindən komplektləşdirmə prosesini yerinə yetirən mütəxəssisə məlumat bazası seçə bilmə imkanı verir. Axtarış imkanı Lügət açılan siyahı, Əlaqəli yazılar və lügət siyahısı menyularının köməkliyi vasitəsilə mümkün olur. Axtarışa ilk addım kimi Lügət siyahısından axtarışa verilən ilk element seçilir, daha sonra Lügət sahəsində qeyd olmuş terminlərdən konkret termin seçilərək axtarışa verilir. Əlaqəli yazılar siyahısında bu zaman, axtarılan sənəd qısa ikon şəkilli formada əks edilir. Lazım olan sənəd təpilərsə onun qarşısında əlaqəli yazılar sahəsində verilən işaret ilə tam olaraq sənədi açıb, baxmaq olar. Menyu sətrindəki bölgülər: Məlumat bazası, Rejim, Məsələlər, Kömək, Servisdən ibarətdir. Bütün komplektləşdirilmə prosesi bu əmərlərlə yerinə yetirilir, lakin axtarış əməliyyatı bunlara aid deyil. Təbii ki, bu əmərlərin həyata keçirilməsində proqrama daxil edilmiş müvafiq alətlər paneli

vasitəsilə həyata keçirilir. Fərdi interfeys xüsusiyyətlərinə malik olan hər bir avtomatlaşdırılmış işçi yeri texnoloji əməliyyatları yerinə yetirir [12].

Məsələlərin hər biri yerinə yetiriləcək əməliyyatı əmr formasında həyata keçirir. Hər bir seçilmiş növbəti əmrə uyğun Rejim paneli açılır və təbii ki, məlumat bazası və lügət olan siyahılar üçün informasiya təqdim edir. Bundan başqa yeni bazanın yaradılması Komplektləşdiricidən Rejim menyusu seçilir – Yeni təşkilat seçilir, yazı seçilərək avtomatik olaraq Kataloqlaşdırıcı Avtomatlaşdırılmış İşçi Yerində, təşkilat haqqında ümumi informasiya komplektləşdiricisi işçi vərəqində lazımi müəssənin adı, ölkənin kodu, rəhbərliyin nömrəsi, adı, faksı, rekvizit, bank nömrəsi və s. daxil edilə bilər. Bu bazanın yaradılmasında əsas məqsəd Məsələlər menyusunda Sifariş paneli seçilərkən, kitab ticarəti, satışı təşkil edən müəssələrin adının qeyd olunması üçündür. Sifariş verən zaman daxil edilən müəssənin adının tərkibindəki simvollar 28 hərfdən artıq olmamalıdır, əgər olarsa abreviatura edilir Kod, abreviatura, təşkilat sahəsinə daxil etmək lazımdır. Qeyd etdiyimiz baza hazır olarsa, fonddan ədəbiyyat sifarişinə və sifarişin qeydiyyatı prosesini başlatmaq olar [12]. Servis menyusunda komplektləşdirici İşin mərhələləri sahəsində uyğun yazının hazırlanması PK parametrləri, icraçı və sifariş edilən müəssənin tam adı, ad, soyadını, daxil etməklə Şəxsi parametrləri yeniləyə bilər.

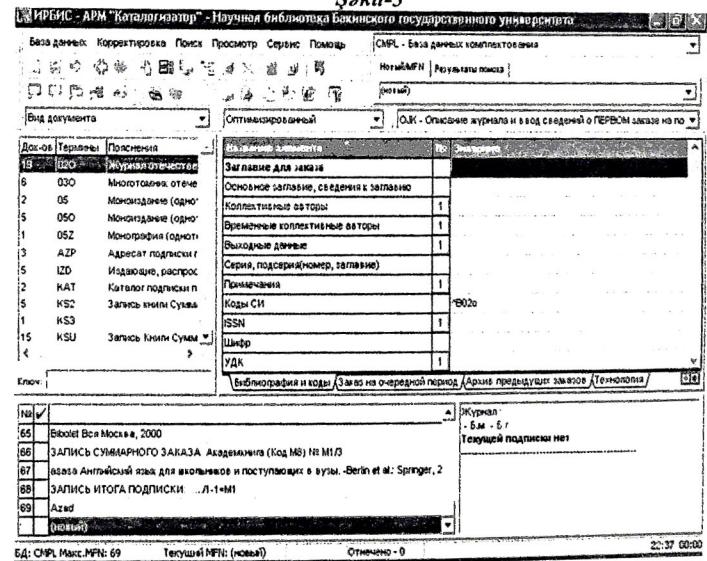
Səkil-2

Rejim menyusundan seçilmiş Yeni yazının sifarişi BT əmrinin yerinə yetirilməsində Dublet işçi vərəqi sətrində əsas ədəbiyyatın bibliografik elementləri, kitabın ISBN nömrəsi, müəllif və ya sərlövhə haqqında ümumi məlu-

matlar, ilkin və daha sonrakı məsuliyyətli məlumatlar, ədəbiyyatın səhifələri həcmi, tirajı, satış qiyməti, titul vərəqi, nəşr ili, nəşriyyat, nəşri daxil edənin adı, sifariş edilmiş cildin nömrəsi və s. kimi ümumi məlumatlar daxil edilir. Yeni bir işçi vərəqin açılması, yeni yazıları bazada əvvəl mövcud olmuş yazılarla müqayisə edir [12, s. 77]. Əgər bu ədəbiyyat komplektləşdiricisi tərəfindən əvvəller sifariş edilibsə artıq bu barədə məlumat pəncərəsində məlumat verilir. Düzeliş alırlar panelinə daxil olmaqla yeni bir sifariş olunacaq ədəbiyyatın bibliografik təsvirini daxil edir. Lakin kompliketləşdiricisi əgər eyni təşkilatdan çoxlu sayıda ədəbiyyat almazırsa, bu zaman qrup formasında sifariş həyata keçirilir. Bu prosesində yerinə yetirilməsində Servis menyusunda Tənzimləmə aləti seçilərək, Şəxsi parametrləri olan məlumatlar siyahısında, qrup formalı sifariş kodu, təşkilat nömrəsi və informasiyalar daxil edilir. Sonrakı mərhələdə sifariş edilən ədəbiyyatın sayı və ilk dəfə sifariş edilən yeni ədəbiyyatlar üçün bibliografik təsvirini daxil etmək lazımdır. Yeni daxil olan çap nəşrinin partiyasının qeydiyyata salınması üçün Yeni YUK yazı nömrəsi yeni yazı əlavə edilir, işçi vərəqdə tam məlumatlar, YUK da yazı nömrəsi, tarixi, qoşma sənədin nömrəsi, ümumi və fərdi qeydiyyat alınması nömrəsi, ədəbiyyatın məbləği, ada görə sayı, komplektləşdirilmə mənbələri, element sahəsinə isə PK, tarixi və kitabı qəbul edən mənbənin, təşkilatın, komplektləşdiricisi haqqında informasiya daxil etmək lazımdır. Hətta ədəbiyyat bir neçə fərdi aktla kitabxana-yaya daxil olarsa da eyni qaydada xanalar doldurulur və yaddaşa saxlanılır. Daha sonra hər bir akt təkrarlanan nömrə, ada görə sayı, məbləğ, nüsxələr və s. haqqında məlumat verilir.

Səkil-3

Nəticə: Bakı Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanasının elektron bazası əsasında işlədiyimiz kitabxananın komplektləşdirilməsi məsələləri araşdırılmış, tədris bazası ədəbiyyatının toplu halda komplektləşdirilməsini nəzərdə tutur. Həmçinin komplektləşdirilmə zamanı bütün komponentlər şərh edilmişdir. Daha sonra Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İformasiya sistemlərində konvertasiya əlaqələrinin tam olmaması, dil maneələri, metodiki və texniki çatışmazlıqlar əsas olaraq göstərilmişdir. Elektron komplektləşdirilmə vacib bir təsnifat sistemi kimi müəyyənləşmiş, quruluş mexanizmi, müsbət və mənfi cəhətləri qeyd edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. "Azərbaycan kitabxanalarının fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Sərəncamı. – Bakı, 2007, 20 aprel.
2. Azərbaycan Respublikasının kitabxana informasiya sahəsində 2008 – 2013 cü illər inkişafı üzrə Dövlət Programı. – Bakı, 2008.
3. Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında I və II cild, Bakı, "Nurlar" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2007. – 820 s.
4. Azərbaycan təhsili XXI əsrin astanasında: Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin sıfırı ilə çap olunmuşdur /Tərt ed. R. Ağamaliev red. Ə.Quliyev; Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. Bakı: Çəşioğlu, 1998, 32 s.
5. Azərbaycan Respublikası 2009-2013 cü ilde ali təhsil sistemində islahatlar üzrə Dövlət Programı // Azərbaycan qəzeti – 2008. – 7 oktyabr.
6. Azərbaycan Respublikası Təhsil Haqqında Qanun. – Bakı, 2009. – 8 sentyabr.
7. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasının toplu hesabatları (2004-2008).
8. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasının 2018-2019-2020-ci il hesabatları.
9. Əliyev A. Elektron kitabxanaların komplektləşdirilməsinin bəzi məsələləri // Kitabxanaşunaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri və təcrübə jurnal. – Bakı. 2017. – N 2. – 26 s.
10. Əliyev A. Kitabxana fondunun formallaşmasının yeni prinsipləri və onlara müasir baxışlar // Kitabxanaşunaslıq və bibliografiya: Elmi-nəzəri və təcrübə jurnal. – 2001 N 2 (9). – 56-66 s.
11. Xələfov A.A., Musayeva N.A. Avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya idarəetmə sistemləri // Bakı Universiteti Xəbərləri ,Humanitar elmlər seriyası, 2002 N 2. – 243-250 s. – 27
12. Xələfov A. Qurbanov A. Kitabxanaların komputerləşdirilməsinin əsasları (Mətn): Dərslik /A.Xələfov, A.Qurbanov. – Bakı, 2007. – 199 s. – 26
13. Hüseynova G. Respublika ali məktəb kitabxana fondlarının quruluşu və onun oxucu tələbatına uyğun formalşdırılması //Kitabxanaşunaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübə jurnal. – B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1999. – N 2. – 82-87 s.

A.Əfətliyeva

Применение инновационных методов и методов формирования
библиотечных фондов высших учреждений
(На основе отчетов Научной библиотеки
Бакинского государственного университета)
Резюме

В статье комплексно интерпретируется применение инновационных методов и приемов комплектования библиотечных фондов высших учебных заведений. При создании, формировании и использовании фонда Научной библиотеки Бакинского государственного университета было отмечено электронное собрание фонда документооборота и учебной литературы.

Ключевые слова: научная библиотека, документ, фонд, читатель, электронное оборудование, электронный ресурс, инновация.

A.Fatalieva

Application of innovative methods and methods in the formation
of library funds of higher educational institutions
(Based on reports of the Scientific Library of Baku State University)
Summary

The article comprehensively interprets the application of innovative methods and techniques in the acquisition of library funds of higher education institutions. In the creation, formation and use of the fund of the Scientific Library of Baku State University, the electronic collection of the fund of document circulation and educational literature was noted.

Keywords: Scientific library, document, fund, reader, electronic equipment, electronic resource, innovation

Rəyçi: t.ü.f.d.. R.Qardaşov